

Національна академія педагогічних наук України
Інститут психології імені Г.С. Костюка
Лабораторія методології і теорії психології

Психологія особистості професіонала

Збірник статей за науковою редакцією

Г.О. Балла, В.Л. Зливкова

Випуск 1

Київ – 2016

УДК 159. 923.2

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № ... від .... 2016 р.)

Рецензенти:

Помиткін Е.О., доктор психологічних наук, професор, завідувач відділу педагогічної психології і психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України,

Сердюк Л.З., доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології особистості імені П.Р. Чамати Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Психологія особистості професіонала: збірник статей / Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України; [наук. ред. **Г.О. Балл**, В.Л. Зливков; уклад. В.О. Мєдінцев, С.О. Лукомська, О.В. Федан]. – К.: Педагогічна думка, 2016. – 148 с.

Збірник статей присвячено актуальним проблемам становлення особистості фахівця. Окреслено сучасні методологічні підходи до вивчення професійної ідентичності, автентичності (у тому числі автентичного лідерства) та емоційного вигорання фахівців різних спеціальностей. Проаналізовано актуальні тенденції теоретико-емпіричних досліджень становлення особистості професіонала. Акцентовано увагу на необхідності врахування зарубіжного досвіду в організації та проведенні вітчизняних досліджень із вказаної проблематики.

Збірник статей адресовано психологам, соціальним працівникам, студентам вищих навчальних закладів та всім, хто цікавиться психологією професійного становлення особистості.

Национальная академия педагогических наук Украины
 Институт психологии имени Г.С. Костюка
 Лаборатория методологии и теории психологии

Психология личности профессионала

Под редакцией Г.А. Балла и В.Л. Зливкова

Аннотация

Сборник статей посвящен актуальным проблемам становления личности специалиста. Определены современные методологические подходы к изучению профессиональной идентичности, аутентичности (в том числе аутентичного лидерства) и эмоционального выгорания специалистов разных специальностей. Проанализированы актуальные тенденции теоретико-эмпирических исследований становления личности профессионала. Акцентировано внимание на необходимости изучения зарубежного опыта в организации и проведении отечественных исследований по указанной проблематике.

National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
 Institute of Psychology after G.S. Kostiuk
 Department of methodology and theory of psychology

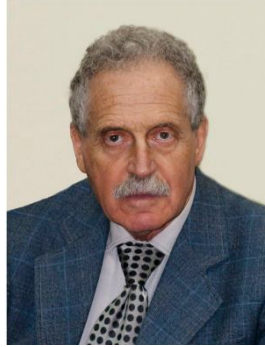
Psychology of personality of specialist

Ed. by G. Ball and V. Zlivkov

Annotation

The Collection of articles is devoted to actual problems of forming a personality of a specialist. Identified modern methodological approaches to the study of professional identity, authenticity (including authentic leadership) and emotional burnout of the different specialties professionals. The article gives a detailed analysis of current trends in theoretical and empirical studies of personality professional. The fact that there is a need to take account of international experience in the organization of national research on the same issue is stressed.

ПАМ'ЯТІ ГЕОРГІЯ ОЛЕКСІЙОВИЧА БАЛЛА...

22 грудня 2016 року зупинилось серце Георгія Олексійовича Балла. Він не просто доктор психологічних наук, професор, член-кор. НАПН України, завідувач лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка, він – наш Вчитель. Для багатьох психологів шлях у науку відкрив саме Георгій Олексійович. Він давав поради як науковий керівник чи консультант, експерт або опонент, а для нас – співробітників його лабораторії, був натхненником, мудрим і справедливим керівником. Пам'ятаємо і дуже сумуємо...

Цей випуск останній за редакцію Георгія Олексійовича. Нам бракуватиме його ідей, порад, наукових дискусій, але ми спробуємо продовжити започатковану ним галузь – раціогуманістичний підхід у психології. У наступних випусках будуть надруковані праці Георгія Олексійовича, які він не встиг закінчити, а всіх колег запрошуємо до написання спогадів про Г.О. Балла, статей, виконаних у контексті його наукового доробку, а поки що пропонуємо згадати і знову перечитати основні праці Георгія Олексійовича.

1. Балл Г. А. **Теория учебных задач: Психолого-педагогический аспект.** – М.: Педагогика, 1990– 184 с.
intellect-invest.org.ua/content/userfiles/files/library/Ball_Teoriya_uchebn_zadach_1990.pdf
2. Балл Г.А. **Психология в раціогуманістической перспективе: Избранные работы.** – К.: Основа, 2006. – 408 с.
3. Балл Г.О. **Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах).** – Житомир: Видавництво «Волинь» ПП «Рута», 2008. – 170 с.
lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1493
4. Балл Г.О., Медінцев В.О. **Теоретико-множинний метод опису процесів та його застосування у психології:** монографія. – К.: Педагогічна думка, 2016. – 88 с. georgyball.narod.ru/75.pdf
5. Балл Г.О. **До обґрунтування раціогуманістичного підходу у психології**// Психологія і суспільство. – 2014. – Вип. 4. – С.60-74 lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1360
6. Балл Г.О. **Взаємодія гуманітарної та природничонаукової традицій в опрацюванні категорії особистості у психології**// Психологія і особистість. – 2013. – Вип. 1. – С. 6-20
lib.iitta.gov.ua/id/eprint/4890
7. Балл Г.О. **Дворівнева модель категорійно-поняттєвого апарату людинознавства**// Педагогічна і психологічна науки в Україні: Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. -2012. – Вип. 2 (5). – С. 34-44 lib.iitta.gov.ua/id/eprint/4889
8. Балл Г.А. **«Психология» методологии: раціогуманістический взгляд**// Вопросы психологии. – 2011. – №. 2. – С. 3-13 lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5283
9. Балл Г.О. **Нормативний професійний ідеал вченого-людинознавця**// Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-український щорічник. – 2011. – Вип. 13. – С. 49-65
lib.iitta.gov.ua/id/eprint/4892
10. Балл Г. А., Медінцев В. А. **Личность как модус культуры и как интегративное качество лица** // Мир [психологии](http://psychology.pandia.ru/text/77/203/78516.php). – 2010. – № 4. – С. 167–178
pandia.ru/text/77/203/78516.php

11. Балл Г.А. **Психологическое содержание личностной свободы: сущность и составляющие** // Психологический журнал. – 1997. – Т. 18., № 5. – С. 7-19.

Зміст

Від наукових редакторів	6
Частина I Становлення особистості професіонала: теоретико-методологічні засади	Помилка! Закладку не визначено.
В.Л. Зливков Автентичне, транзакційне та трансформаційне лідерство у сучасному світі... Помилка! Закладку не визначено.	
Постановка проблеми	Помилка! Закладку не визначено.
Аналіз останніх досліджень і публікацій.....	Помилка! Закладку не визначено.
Виклад основного матеріалу дослідження	Помилка! Закладку не визначено.
Висновки	Помилка! Закладку не визначено.
Література	Помилка! Закладку не визначено.
Анотації та відомості про автора.....	Помилка! Закладку не визначено.
Jolanta Wilsz (Polska) Psychologia osobowości zawodowej jednostki w kontekście jej stałych indywidualnych cech osobowości	Помилка! Закладку не визначено.
1. Wprowadzenie	Помилка! Закладку не визначено.
2. Stałe indywidualne cechy osobowości jako predyspozycje zawodowe	Помилка! Закладку не визначено.
3. Optymalny wybór zawodu ze względu na stałe indywidualne cechy osobowości w dziedzinie funkcji intelektualnych	Помилка! Закладку не визначено.
4. Optymalny wybór zawodu ze względu na stałe indywidualne cechy osobowości w dziedzinie stosunków interpersonalnych	Помилка! Закладку не визначено.
5. Funkcjonowanie zawodowe człowieka ze względu na wartości jego stałych indywidualnych cech osobowości	Помилка! Закладку не визначено.
6. Zakończenie	Помилка! Закладку не визначено.
Література	Помилка! Закладку не визначено.
С.Б. Кузікова Саморозвиток як параметр моделі фахівця-професіонала	Помилка! Закладку не визначено.
Актуальність дослідження і постановка проблеми.....	Помилка! Закладку не визначено.
Виклад основного матеріалу	Помилка! Закладку не визначено.
Висновок	Помилка! Закладку не визначено.
Література	Помилка! Закладку не визначено.
Анотації та відомості про автора.....	Помилка! Закладку не визначено.
М.І. Найдьонов, Л.А. Найдьонова Концептуалізація рівнів відбиття реальності у відповідності до професійної рамки кваліфікацій: груп-рефлексивний підхід.....	Помилка! Закладку не визначено.
Порівняння класифікатора професій і національної рамки кваліфікацій.....	Помилка! Закладку не визначено.
Основні положення груп-рефлексивного підходу	Помилка! Закладку не визначено.
Рефлексивні рівні відбиття реальності, передбачені національною рамкою кваліфікацій	Помилка! Закладку не визначено.
Особливості відбиття професійної реальності школярами	Помилка! Закладку не визначено.
Рефлексивна модернізація середньої освіти.....	Помилка! Закладку не визначено.
Висновки	Помилка! Закладку не визначено.
Література	Помилка! Закладку не визначено.
Анотації та відомості про авторів	Помилка! Закладку не визначено.
В.Л. Зливков, С.О. Лукомська Майндфулнесс підхід у подоланні кризи автентичності	Помилка! Закладку не визначено.
Постановка проблеми	Помилка! Закладку не визначено.
Аналіз останніх досліджень і публікацій.....	Помилка! Закладку не визначено.
Виклад основного матеріалу і результатів дослідження	Помилка! Закладку не визначено.
Висновки	Помилка! Закладку не визначено.
Література	Помилка! Закладку не визначено.
Анотації та відомості про авторів	Помилка! Закладку не визначено.
С.О. Копылов Производство культуры и аутентичность профессиональной деятельности	Помилка! Закладку не визначено.
I. Проблема аутентичности- феномен новейшей культуры	Помилка! Закладку не визначено.
II. Производство культуры как регулятивная идея современной деятельности	Помилка! Закладку не визначено.
III. Современная профессиональная деятельность как бытие в культуре	Помилка! Закладку не визначено.
IV. Выводы	Помилка! Закладку не визначено.
Література	Помилка! Закладку не визначено.
Аннотации и сведения об авторе.....	Помилка! Закладку не визначено.
Є.В. Степура Деякі психологічні чинники суспільно-політичних рішень професіонала	Помилка! Закладку не визначено.
Постановка проблеми	Помилка! Закладку не визначено.
Виклад основного матеріалу	Помилка! Закладку не визначено.
Висновки	Помилка! Закладку не визначено.
Література	Помилка! Закладку не визначено.
Анотації та відомості про автора.....	Помилка! Закладку не визначено.
Е.В. Федан Аутентичность как детерминант развития личности.....	Помилка! Закладку не визначено.
Постановка проблеми	Помилка! Закладку не визначено.
Анализ последних исследований и публикаций.....	Помилка! Закладку не визначено.

Изложение основного материала	Помилка! Закладку не визначено.
Выводы	Помилка! Закладку не визначено.
Литература	Помилка! Закладку не визначено.
Аннотации и сведения об авторе	Помилка! Закладку не визначено.

Частина 2 Становлення особистості професіонала: прикладні аспекти **Помилка! Закладку не визначено.**

О.В.Завгородня Проблема становлення художника: генетичний аналіз	Помилка! Закладку не визначено.
Література	Помилка! Закладку не визначено.
Анотації та відомості про автора	Помилка! Закладку не визначено.
М.В. Бастун Діалогічні засоби становлення особистості фахівця-сходознавця у культурологічному вимірі Помилка! Закладку не визначено.	
Вступ	Помилка! Закладку не визначено.
Виклад основного матеріалу	Помилка! Закладку не визначено.
Висновки	Помилка! Закладку не визначено.
Література	Помилка! Закладку не визначено.
Анотації та відомості про автора	Помилка! Закладку не визначено.
Є.П. Воропаєв Граничні смисли творчості митця	Помилка! Закладку не визначено.
Цілі й завдання дослідження	Помилка! Закладку не визначено.
Аналіз останніх досліджень і публікацій	Помилка! Закладку не визначено.
Авторська позиція	Помилка! Закладку не визначено.
Висновки і перспективи подальших досліджень	Помилка! Закладку не визначено.
Література	Помилка! Закладку не визначено.
Анотації та відомості про автора	Помилка! Закладку не визначено.
А.В. Губенко Креативность как составляющая мышления профессионала и проблемы её развития Помилка! Закладку не визначено.	
Вступление	Помилка! Закладку не визначено.
Изложение основного материала исследования	Помилка! Закладку не визначено.
Выводы	Помилка! Закладку не визначено.
Литература	Помилка! Закладку не визначено.
Аннотации и сведения об авторе	Помилка! Закладку не визначено.
І.А. Дружиніна Особистісна підготовка фахівця-психолога як запорука його професіоналізму Помилка! Закладку не визначено.	
Вступ	Помилка! Закладку не визначено.
Виклад основного матеріалу дослідження	Помилка! Закладку не визначено.
Висновки	Помилка! Закладку не визначено.
Література	Помилка! Закладку не визначено.
Анотації та відомості про автора	Помилка! Закладку не визначено.
О.А. Краєва Психолінгвістичний аспект ідентичності підлітків на етапі перебігу кризи	8
Ідентичність у період кризи: теоретичний аналіз	8
Емпіричні результати першого інтерпретаційного етапу	11
Емпіричні результати другого інтерпретаційного етапу	12
Емпіричні результати третього інтерпретаційного етапу	13
Висновки	14
Література	14
Анотації та відомості про автора	14
С.О. Лукомська Емоційний і когнітивний дисонанс у контексті професійного вигорання особистості Помилка! Закладку не визначено.	
Постановка проблеми	Помилка! Закладку не визначено.
Аналіз останніх досліджень і публікацій	Помилка! Закладку не визначено.
Виклад основного матеріалу дослідження	Помилка! Закладку не визначено.
Висновки	Помилка! Закладку не визначено.
Література	Помилка! Закладку не визначено.
Анотації та відомості про авторів	Помилка! Закладку не визначено.
Н.Н. Хомутиннікова Ціннісно-ідентифікаційний аспект професійного становлення вихователів дошкільних навчальних закладів	Помилка! Закладку не визначено.
Актуальність дослідження	Помилка! Закладку не визначено.
Прецедент і гіпотетичні припущення	Помилка! Закладку не визначено.
Провідні результати емпіричного дослідження	Помилка! Закладку не визначено.
Висновки	Помилка! Закладку не визначено.
Література	Помилка! Закладку не визначено.
Анотації та відомості про автора	Помилка! Закладку не визначено.

Дослідження особливостей становлення особистості фахівця завжди були у центрі уваги науковців. Проведено численні емпіричні розвідки професійної орієнтації школярів, формування професійної свідомості та пов'язаної з нею професійної ідентичності фахівців різного віку й різних спеціальностей. Практичними психологами розроблено програми подолання криз професійної ідентичності, профілактики й мінімізації негативних наслідків вигорання. Однак попри поширеність й різноманіття досліджень у уданій галузі, багато аспектів лишаються недостатньо висвітленими, зокрема це сучасні зарубіжні дослідження психології особистості професіонала, можливості їх використання для реалій сучасної України.

У збірнику статей окреслено сучасні методологічні підходи до вивчення професійної ідентичності, автентичності (у тому числі автентичного лідерства) та емоційного вигорання фахівців різних спеціальностей. Проаналізовано актуальні тенденції теоретико-емпіричних досліджень становлення особистості професіонала. Особливу увагу приділено опису сучасних зарубіжних психодіагностичних методик вивчення схильності до вигорання, професійної самореалізації та подолання професійних криз (у тому числі криз ідентичності та автентичності). Авторами статей акцентовано на необхідності врахування зарубіжного досвіду в організації та проведенні вітчизняних досліджень із вказаної проблематики.

Збірник статей складається із двох частин. У першій частині «Становлення особистості професіонала: теоретико-методологічні засади» висвітлено методологічні аспекти успішного функціонування фахівця у сучасному динамічному суспільстві. Визначено поняття автентичного, транзакційного і трансформаційного лідерства (В.Л.Зливков), охарактеризовано саморозвиток як параметр моделі фахівця-професіонала (С.Б. Кузікова), подано концептуалізацію рівнів відбиття реальності у відповідності до професійної рамки кваліфікацій: груп-рефлексивний підхід (М.І. Найдьонов, Л.А. Найдьонова), визначено окремі психологічні чинники суспільно-політичних рішень професіонала (Є.В. Степура), охарактеризовано автентичність у контексті становлення особистості професіонала: автентичність як феномен новітньої культури (С.О. Копилов), як детермінанта розвитку особистості (О.В.Федан) та Майндфулнесс підхід у подоланні кризи автентичності (В.Л. Зливков, С.О. Лукомська). Окреслено погляди на проблему становлення особистості професіонала у психології Польщі (І. Вільш).

Другу частину «Становлення особистості професіонала: прикладні аспекти» присвячено висвітленню особливостей професіоналізації фахівців різних спеціальностей: художника (О.В. Завгородня), актора (Є.П. Воропаєв), психолога (І.А. Дружиніна), сходовознавця (М.В.Бастун), вихователя дошкільних навчальних закладів (Н.Н. Хомутинікова). Окреслено креативність як складову мислення професіонала (О.В. Губенко), емоційний і когнітивний дисонанс у їх зв'язку із професійним вигоранням (С.О.Лукомська), психолінгвістичний аспект ідентичності підлітків на етапі перебігу кризи (О.А. Краєва).

Висловлюємо вдячність В.О.Медінцеву за ідею Збірника, оформлення та підготовку його до електронної публікації, С.О.Лукомській і О.В.Федан за редагування статей і співпрацю з авторами. Дане видання було б неможливе без підтримки керівництва Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України – директора академіка НАПН України, доктора психологічних наук, професора С.Д. Максименка, а також усіх, хто виявив інтерес до нашої роботи та сподіваємось на подальшу плідну співпрацю.

О.А. Краєва

Психолінгвістичний аспект ідентичності підлітків на етапі перебігу кризи

Анотація. Автором в зазначеній статті розкриваються психолінгвістичні особливості матриці ідентичності підлітків 13-14 років поряд із показниками співвідношення соціальних ролей та індивідуальних характеристик на етапі перебігу кризи. Виокремлюються важливі показники кризи ідентичності. Наголошується на основних статистично значущих відмінностях психолінгвістичної складової та характеристик ідентичності.

Ключові слова: ідентичність, психолінгвістичний аспект ідентичності, криза ідентичності, соціальні ролі, індивідуальні характеристики.

Ідентичність у період кризи: теоретичний аналіз

Трансформаційні суспільні процеси, викликані змінами та перетвореннями не лише в структурі національної ідентичності кожного зрілого громадянина, що супроводжується кризовими уявленнями стосовно власного «Я-образу», безпосередньо так чи інакше зачіпають «Я-концепцію» особи підліткового віку, ідентичність якої, потерпаючи від загострення перебігу кризи ідентичності, набуває невизначеності та гостроти втілення у життєвому контексті розвитку.

Розгляд окресленої в темі проблематики, пов'язаної із визначенням психосемантичних складових «Я-образу» підлітка, які корелюють із комплексним поняттям «ідентичність», структура якої складається зі психологічних компонентів, що поступово, у віковій динаміці, зазнають суттєвого переформатування, аж до якісної зміни зовнішньо-внутрішньої форми під впливом перебігу кризи ідентичності, набуває безперечної актуальності.

У загальному сенсі ідентичність виступає досить широким концептом, що включає в себе всі особистісні якості, обумовлена великим масивом біологічних, психологічних, соціальних та культурних факторів.

Якщо спиратися на концептуальні положення визначення ідентичності та її кризи Е.Еріксоном [9], за яким ідентичність виступає в якості відчуття внутрішньої послідовності, константності «самості» в потоці постійних тимчасових змін, метаморфоз особистісного розвитку, можна зазначити, що вона при цьому може існувати, як твердо засвоєний і особистісно прийнятий образ себе за всього багатства ставлення особистості до оточуючого, почуття адекватності й стабільності володіння особистістю власним «Я» незалежно від змін та ситуацій; здатність особи до повноцінного вирішення задач, що виникають перед нею на кожному етапі розвитку [8].

За Е. Еріксоном, ідентичність створює у суб'єкта відчуття стійкості й безперервності «Я», не дивлячись на ті зміни, які відбуваються з індивідом у процесі його зростання та розвитку. Він увів поняття «криза ідентичності», розуміючи під ним гостру необхідність самовизначення щодо властивостей, свого місця в світі й належності до різних соціальних груп [9].

Враховуючи думку деяких авторів [6], за якими, ідентичність в період кризи, може змінюватися несподівано, непередбачувано і включати такі елементи, як дисоціацію, або відмирання існуючих основ «Я-образу», подолання зазначеної невизначеності відбувається шляхом конструювання оптимальної форми ідентичності, що має свій прояв у новому «Я-образі». Тож, криза ідентичності підліткового віку, немов би, відмирання колишньої ідентичності, вже не відповідної завданням поточного етапу особистого розвитку та відродження нової площини життєвості. Старий образ подекуди

нівелюється, а на його підґрунті проростає та розкривається нова набута форма ідентичності, більш відповідна суспільно-соціальній та особистісно-духовній меті.

З вищевказаного - криза ідентичності, в підлітковому періоді на тлі перебігу вікової нормативної кризи, виявляється певним додатковим бар'єром, який треба подолати, аби досягти нової форми ідентичності як запоруки та необхідної умови не лише індивідуального розвитку, а й саморозвитку особистості [5].

Отже, проблема психолінгвістичного знання особливостей ідентифікаційної матриці на етапі кризової трансформації «Я-концепції» підлітка під впливом перебігу кризи ідентичності не лише виявляється актуальною в контексті вирішення психологічних проблем сучасності, а й враховує розгляд нами процесу зміни попередньої, умовно назовемо її дитячої ідентичності, що призводитиме до системних пошуків нових складових «Я-образу», за умови узгодження їх із ідентифікаційною матрицею особи.

Погоджуємося з ідеями Е. Еріксона - перехід від однієї форми ідентичності до іншої викликає кризи ідентичності, й припускаємо думку, що в основі кризи ідентичності, лежить зміна ідентичності особою, що дорослішає та набуття нової форми ідентичності індивідом. У запропонованій Е. Еріксоном періодизації розвитку особистості, вказується, що перша цілісна форма ідентичності формується в підлітковому віці, але ж ми у своїй роботі наголошуємо на факті визнання наявності деякої форми ідентичності (умовно називаючи її дитячою ідентичністю) ще до входження індивіда у підлітковий вік. Логічно робимо висновок, що криза ідентичності підліткового віку виникає за умови зміни попередньо набутої дитячої ідентичності при намаганні набуття та формування нової її форми за умови зміни соціальних чинників.

Оскільки, зазначений процес перебігу кризового етапу супроводжується експериментуванням зі спектром ролей, усвідомленням, прийняттям та систематизацією «Я-образів» втілених в «Я-концепції» індивіда, відкриттям і прийняттям власної неповторної «самості», не можливо оминати проблему психосемантичного розгляду та важливості лінгвістичних аспектів ідентичності підлітка.

Таким чином, *метою статті* є розкриття психолінгвістичних особливостей ідентичності поряд із показниками співвідношення соціальних ролей та індивідуальних характеристик у матриці ідентичності підлітків 13-14 років на етапі перебігу кризи.

Для вивчення лінгвістичної складової ідентичності ми використовували тест М. Куна і Т. Макпартленда «Хто Я?»[4], який доволі широко застосовується у психодіагностичній практиці як варіант нестандартизованого самозвіту.

Вибірка нашого дослідження була сформована з підлітків 13-14 років Бердянських загальноосвітніх шкіл, за цілковито достатньою кількістю – 171.

Емпіричне вивчення за означеною проблематикою, складалося з *трьох етапів. На першому етапі*, було здійснено аналіз психолінгвістичного аспекту ідентичності, який включає визначення превалювання частин мови поряд із його домінуванням в самоописі підлітків в якості змістовного аспекту самоідентифікації (маємо на увазі, іменникову складову, прикметникову та складову дієслова). *Другий етап передбачав* узагальнення даних, стосовно переваги виду ідентичності, а саме, за превалюванням індивідуальних характеристик, відсутністю індивідуальних характеристик, або навпаки, за полярними значеннями, стосовно переваги соціальних ролей та їх відсутності в структурі ідентичності особи. *На третьому етапі* відбулося визначення зі свідомими ідентифікаційними характеристиками видів ідентичності підлітків кризового віку, такими, як «фізичне Я», «особистісне Я» та «соціальне Я».

В нашому дослідженні, ми розглядали позицію слабкості психолінгвістичної диференційованості саме в якості переживання суб'єктом стану кризи ідентичності. Іменникова складова психолінгвістичного аспекту характеризувалася переважанням іменників і вказувала на потребу підлітка у визначеності, постійності. Недолік або ж відсутність іменників вказували на недостатню відповідальність.

Під прикметниковою складовою враховували переважання прикметників, що вказувало на демонстративність, емоційність підлітка. Недолік або відсутність прикметників говорив про слабку диференційованість ідентичності, а отже й визначав кризу.

Складова дієслова характеризувалася переважанням у самоописах підлітків дієслів (особливо при описі сфер діяльності, інтересів) та вказувала на активність, самостійність; недолік або відсутність у самоописі дієслів – на недостатню упевненість у собі, недооцінку своєї ефективності. В нашому дослідженні найчастіше в самоописах використовувалися підлітками дієслова (люблю, не люблю тощо). В подібних випадках індивіди намагалися за допомогою лише уподобань наблизитися до визначення власної ідентичності.

На наступному етапі емпіричної діяльності, особлива увага, приділялася виявленню і аналізу співвідношення соціальних ролей та індивідуальних характеристик, які вказували наскільки підліток усвідомлює й приймає свою унікальність, а також, наскільки йому важлива приналежність до тієї або іншої групи. Оскільки, з одного боку, індивідуальні, іманентно властиві характеристики особи - роблять її не схожою на інших, з іншого – соціально-психологічні характеристики суб'єкта ідентичності, вписують його в певну соціальну (вікову, етнічну, гендерну) групу [2].

За нашим узагальненням, як цілковита відсутність представлення індивідуальних характеристик в ідентифікаційній матриці підлітка, так і відсутність соціальних ролей – вказували на проблеми підлітка, пов'язані з вирішенням питання кризи ідентичності.

Перевага індивідуальних характеристик сигналізувала факт початку усвідомлення власного «Я» індивідом, відкриття нових його граней, примірки на себе психологічних якостей, в результаті чого він немов би то наближався до усвідомлення зміни власної ідентичності.

Відсутність у самоописах індивідуальних характеристик (показників особистісної та фізичної ідентичностей) при вказівці безлічі соціальних ролей («учень», «підліток», «член сім'ї», «українець» тощо) вказувало на факт не зіткнення підлітка з усвідомленням внутрішнього власного «Я», намагання мислити себе категоріями дитячої ідентичності, при недостатній упевненості в собі, наявності побоювань у зв'язку з самоусвідомленням, саморозкриттям.

Перевага ж соціальних характеристик вказувала на початок експериментування підлітком зі соціальними ролями, приміряння їх на себе, формування попереднього образу власної ідентичності.

На противагу, відсутність соціальних ролей, за наявності тільки но індивідуальних характеристик, вказувало на яскраво виражену індивідуальність та складнощі у виконанні правил, які походять від певних соціальних ролей. Також відсутність соціальних ролей в ідентифікаційній матриці підлітка можлива при інфантильності особи або при кризі ідентичності. При цьому особа стикається зі серйозними проблемами, оскільки із поля його зору випадає усвідомлення соціальних категорій, адже відомо, що період кризи ідентичності передбачає експериментування зі соціальними ролями.

Останній етап дослідження спирався на вивчення ідентифікаційних характеристик ідентичності. Аналіз ідентифікаційних характеристик підліткового віку здійснювався за показниками фізичної, соціальної та особистісної ідентичності.

«Фізичне Я» (тілесне) включає, як відомо, наступні аспекти: суб'єктивний опис зовнішності (блондин, зріст, вага, вік) та фактичний опис фізичних даних. Саме усвідомлення «Фізичного Я» є провідним чинником у системі самоусвідомлення підлітка. Визначення своєї тілесної ідентичності в підлітковому віці має дуже важливе значення оскільки кордони між «Я» і «Не-я» спочатку проходять фізичними кордонами власного тіла. Розширення і збагачення «образу Я» в процесі особистісного розвитку тісно пов'язане з рефлексією тілесного стану та відчуттів.

«Особистісне Я» володіє наступними показниками, такими як, особистісні якості, особливості характеру, опис індивідуального стилю поведінки, персональні характеристики, емоційне відношення до себе («я супер», «я найкращий»), самооцінка здатності до діяльності, самооцінка навичок, умінь, знань, компетенції, досягнень [7].

«Соціальне Я» характеризується: прямим позначенням статі (хлопець, дівчина); навчально-ролевою позицією (учень, вчуся в школі, майбутній фахівець); родинною приналежністю, що виявляється через позначення ролі (донька, син, брат) або через вказівку на родинні стосунки (люблю своїх родичів, у мене багато рідних); вказівкою на етнічно-регіональну і локальну приналежність; громадянством (українець, громадянин, бердянець); груповою приналежністю (сприйняття себе членом будь-якої групи); спілкуванням або суб'єктом спілкування; особливостями і оцінкою взаємодії з людьми (ходжу в гості, люблю спілкуватися); заняттями, діяльністю, інтересами, захопленнями (люблю вирішувати завдання); побажаннями, намірами, мріями, пов'язаними з навчально-професійною сферою (майбутній водій, стану хорошим бізнесменом); побажаннями, намірами, мріями, пов'язаними з родинним статусом (матиму дітей, майбутня мати тощо).

Емпіричні результати першого інтерпретаційного етапу

Перший етап інтерпретації результатів передбачав, як вище вказувалося, визначення іменникової, прикметникової складової та складової дієслова психолінгвістичного аспекту ідентичності на етапі кризи.

Аналіз результатів надав змогу дізнатися, не лише які частини мови, а й який змістовний аспект самоідентифікації є домінуючим в самоописі підлітків 13 та 14 років.

З результатів констатувального етапу показників психолінгвістичного аспекту ідентичності підлітків, зображених у таблиці 1., виявлено, за допомогою обрахунку середніх даних t-критерію Стьюдента, серед підлітків сьомих класів переважання прикметникової складової ($x = 6,56^*$ проти $x = 4,6^*$), що вказує на демонстративність, емоційність ($p \leq 0,05$) та складової дієслова ($x = 5,95^*$ проти $x = 4,2^*$) – визначення власного «Я» на основі уподобань (люблю, не люблю; подобається, не подобається) ($p \leq 0,05$).

Серед підлітків восьмих класів значне переважання за середнім показником ($x = 6,37^{**}$ проти $x = 3,32^{**}$) іменникової складової психолінгвістичного аспекту ідентичності ($p \leq 0,01$). Цей факт може свідчити про більшу потребу у визначеності, постійності чотирнадцятирічних.

Таблиця 1.

Показники психолінгвістичного аспекту ідентичності підлітків

Складові аспекту	Психолінгвістичний аспект ідентичності					$t_{\text{емп}}^*$
	7 класи		8 класи		загальна кількість	
	кількість показників	середнє значення	кількість показників	середнє значення		
іменникова складова	259	3,32^{**}	567	6,37^{**}	826	4.1^{**}
прикметникова складова	512	6,56[*]	409	4,6[*]	921	2.4[*]
складова дієслова	464	5,95[*]	374	4,2[*]	838	2.3[*]
Всього	1235		1350		2585	

Примітка: $t_{\text{емп}}^* > t_{\text{кр}}^*$ ($p \leq 0,05$), $t_{\text{емп}}^{**} > t_{\text{кр}}^{**}$ ($p \leq 0,01$), $t_{\text{кр}} = 1.97$ ($p \leq 0,05$), 2.61 ($p \leq 0,01$)

Таким чином, підліткам сьомих класів, у порівнянні з іншою досліджуваною нами групою, не достає відповідальності на етапі кризи ідентичності, про що свідчить недолік іменників, як складової психолінгвістичного аспекту ідентичності ($p \leq 0,01$).

Серед підлітків восьмого класу виявлено слабку диференційованість ідентичності, на що вказує недолік прикметникової складової у порівнянні з тринадцятирічними ($p \leq 0,05$). Цей факт може засвідчуватися в якості показника кризи ідентичності. Недолік у самоописі дієслів підлітків чотирнадцяти років вказує на недостатню впевненість у собі, недооцінку власної ефективності ($p \leq 0,05$).

Таким чином, в результаті одержаних даних, було виокремленоважливий показник, який вказує на кризу ідентичності серед підлітків тринадцяти та чотирнадцяти років та має прояв ослабкості психолінгвістичної диференційованості[5].

Емпіричні результати другого інтерпретаційного етапу

На наступному етапі, особлива увага нашого дослідження була спрямована на аналіз співвідношення соціальних ролей та індивідуальних характеристик, що вказувало на факт усвідомлення та прийняття підлітком свого «Я-образу» (особистісну ідентичність), а також на важливість приналежності його до тієї або іншої групи (соціальну ідентичність) на етапі кризи.

У процесі підрахунку отриманих балів за ф-кутовим перетворенням Фішера, виявлено вдвічі вищий відсоток (35%^{**} проти 16,5%^{**}) за відсутністю соціальних ролей при наявності індивідуальних характеристик серед семикласників, що вказувало на наявність яскраво вираженої індивідуальності підлітків вікової категорії при певних складнощах у виконанні правил, пов'язаних із соціальними ролями ($p \leq 0,01$). Також відсутність соціальних ролей в ідентифікаційних характеристиках підлітків, за нашим узагальненням, можливо при кризі ідентичності.

У восьмикласників (близько 5%) починає простежуватися перевага соціальних ролей, що вказує на факт експериментування підлітків 14 років під впливом кризи ідентичності зі соціальними ролями, приміряючи їх на себе, формуючи образ власної нової форми ідентичності.

На незаперечний факт становлення соціальної ідентичності підлітків 14 років за рахунок розширення та усвідомлення соціальних ролей у самоописі, свідчать дані в 30%^{**} проти 10%^{**} за показником нейтральності, який саме характеризує рівноцінну присутність з-поміж характеристик як соціальних ролей, так і індивідуальних характеристик ($p \leq 0,01$).

Майже третя частина респондентів (накопичена частота становить 27%), з результатів, починає усвідомлювати власне «Я», відкриває нові його грані, приміряє на себе психологічні якості, в результаті чого немов би наближається до усвідомлення зміни ідентичності та характеризується перевагою індивідуальних характеристик.

Результати показників превалювання характеристик ідентичності підлітків наведені у таблиці 2.

Таблиця 2.

Показники превалювання характеристик ідентичності підлітків (в одиницях накопичених частот, %)

Характеристики ідентичності	Превалювання характеристик ідентичності				Ф ^{**} _{емп}
	7 класи		8 класи		
	Абс	%	Абс	%	
перевага інд. характеристик	22	28	23	26	-
відсутність інд. характеристик	6	8	5	6	-
перевага соціальних ролей	0	0	4	5	-
відсутність соціальних ролей	27 ^{**}	35 ^{**}	15 ^{**}	16,5 ^{**}	2.65
нейтральність (50% /	8 ^{**}	10 ^{**}	27 ^{**}	30 ^{**}	3.308

50%)					
невизначеність	15	19	15	16,5	-
Всього	78	100	89	100	

Примітка: $\varphi_{емп}^{**} > \varphi_{крит}^{**} (p \leq 0,01)$, $\varphi_{крит}^{**} = \{1,64 (p \leq 0,05), 2,31 (p \leq 0,01)\}$

Відсутність в ідентифікаційній матриці підлітків як індивідуальних характеристик, пов'язаних із недостатньою упевненістю в собі, побоюваннями у зв'язку з самоусвідомленням, саморозкриттям, так і вказівка на відсутність соціальних ролей, вказує на переживання респондентами (43%^{**} та 22,5%^{**}) двох досліджуваних нами груп кризи ідентичності ($\varphi_{емп}^{**} = 2.759$, ($p \leq 0,01$)).

Отже, під впливом кризи, ідентичність підлітків 14 років набуває більшої нейтральності та подекуди переважання розширення спектру соціальних ролей.

Таким чином, в результаті дослідження, нами виокремлений наступний не менш важливий показник кризи ідентичності серед підлітків тринадцяти та чотирнадцяти років [5], який проявляється у відсутності представлення індивідуальних характеристик та соціальних ролей в ідентифікаційній матриці підлітка.

Емпіричні результати третього інтерпретаційного етапу

З зазначеного вище, етап передбачав визначення зі свідомими ідентифікаційними характеристиками видів ідентичності підлітків кризового віку, такими, як «фізичне Я» (тілесне), «особистісне Я» та «соціальне Я».

За порівняльним аналізом середніх показників виявлено перевагу серед семикласників «особистісного Я» ($x = 12,97^{**}$ проти $x = 10,39^{**}$), пов'язаного з особистісними якостями, особливостями характеру ($p \leq 0,01$).

Проте, серед восьмикласників виявлено значне підвищення середнього показника за «соціальним Я» ($x = 4,04^*$ проти $x = 1,76^*$) у порівнянні з підлітками сьомих класів ($p \leq 0,01$). Індивіди 14 років починають задіювати у власних визначеннях ідентичності на етапі кризи навчально-ролеву позицію, родинну приналежність, громадянство, групову приналежність, оцінку взаємодії, заняття, інтереси, захоплення, побажання, наміри, мрії, пов'язані з навчально-професійною сферою.

Статистичних відмінностей за t-критерієм Стьюдента серед показників «фізичного Я» респондентів двох груп ($x = 1,1$ та $x = 0,72$), пов'язаних з суб'єктивним описом фізичних даних і зовнішності на етапі кризи ідентичності, нами не виявлено.

Результати показників характеристик видів ідентичності підлітків наведені в таблиці 3.

Таблиця 3.

Показники ідентифікаційних характеристик видів ідентичності підлітків

Види ідентичності	Ідентифікаційні характеристики					$t_{емп}^{**}$
	7 класи		8 класи		загальна кількість	
	кількість	середнє значення	кількість	середнє значення		
«фізичне Я» (тілесне)	85	1,1	64	0,72	146	1.9
«особистісне Я»	1012	12,97^{**}	925	10,39^{**}	1952	3.1^{**}
«соціальне Я»	137	1,76^{**}	360	4,04^{**}	487	4.8^{**}
Всього	1235		1350		2585	

Примітка: $t_{емп}^{**} > t_{кр}^{**} (p \leq 0,01)$, $t_{кр}^{**} = \{1.97 (p \leq 0,05), 2.61 (p \leq 0,01)\}$

У процесі дослідження було виявлено, що підлітки сьомих класів задіюють у власних самописах фізичні та особистісні показники ($p \leq 0,01$) більшою мірою, ніж соціальні. Акцент свідомості підлітків 14 років припадає на визначення уявлень про себе в межах «соціального Я» ($p \leq 0,01$). Переважаючим видом ідентифікаційних характеристик

підлітків, порівняно з іншими характеристиками, двох досліджуваних груп на етапі кризи ідентичності, виявляється особистісна ідентичність – «особистісне Я».

Таким чином, ідентичність підлітка у 14 років починає розширювати коло соціальних уявлень, набувати більшої соціальної невизначеності у порівнянні з ідентичністю тринадцятилітніх на момент кризи.

Висновки

Здійснене емпіричне дослідження, допомогло з'ясувати не лише основні психолінгвістичні відмінності структури ідентичності підлітків тринадцяти та чотирнадцяти років на етапі кризи ідентичності, що стосуються підвищення іменникової складової ідентичності восьмикласників при статистично достовірному зниженні прикметникової та складової дієслова, а й характеристики ідентичності (придбання ідентичністю підлітків чотирнадцяти років більшої нейтральності та переважання розширення спектру соціальних ролей).

Наступні відмінності стосуються ідентифікаційних характеристик видів ідентичності, а саме підвищення середнього показника за «соціальним Я» чотирнадцятилітніх на тлі зниження показників «особистісного Я».

В статті вдалося виокремити показники кризи ідентичності підлітків тринадцяти та чотирнадцяти років, які стосуються низької загальної та слабкої психолінгвістичної диференційованості ідентичності, відсутності представлення як індивідуальних характеристик, так і соціальних ролей в ідентифікаційній матриці осіб досліджуваних категорій.

Література

1. Горещька О.В., Краєва О.А. Порівняльний аналіз психологічних особливостей ідентичності підлітків 13-14 років на етапі перебігу кризи. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського: збірник наукових праць. Серія «Психологічні науки» / за наук. ред. С. Д. Максименка, Н.О. Євдокимової. Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2014. Вип. № 2.12 (103). С. 57– 63.
2. Зливков В.Л. Професійна ідентичність та особистість педагога; навчальний посібник для студентів ВНЗ, рекомендовано МОН України. Ніжин, 2014. 131 с.
3. Зливков В.Л., Лукомська С.О. Особистісна автономія у контексті автентичності особистості. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Суми 18-19 лютого 2016 р.). Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. С. 49-52.
4. Ивашенко А. В. Методики изучения Я-концепции личности. М.: МГСА, 2000. 265 с.
5. Краєва О.А. Проблема кризи ідентичності в період нормативної кризи підліткового віку. Педагогічний процес: теорія і практика, № 1 (56). 2016. С 46-50.
6. Лушин П. В. О психологии человека в переходной период (Как выжить, когда все рушится?). Кировоград: КОД, 1999. 208 с.
7. Румянцева Т.В. Проявления кризиса идентичности у студентов в меняющихся социальных условиях. Материалы V межрегиональной научно-практической конференции [“Проблемы развития личности”. “Личность в современных исследованиях”]. Рязань: Информационные технологии, 2005. Выпуск 8. С 102–106.
8. Эриксон Э.Г. Детство и общество / А. А. Алексеев (науч. ред); А. А. Алексеев [пер. с англ.]. 2. Изд., перераб. и доп. СПб.: Ленато, Фонд “Университет Кн.”, 1996. 592 с.
9. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: учеб. пособие. М. : Флинта, 2006. 341 с. (Библиотека зарубежной психологии).

Анотації та відомості про автора

O. Kraieva

Psycholinguistic aspect of identity of teens at stage of transition of crisis

Annotation. The author in noted article reveals psycholinguistic features of a matrix of identity of teens of 13-14 years along with the indexes of correlation of social roles and individual characteristics at stage of transition of crisis. The important indexes of crisis of identity are distinguished. An accent is done on basic statistically meaningful differences in a psycholinguistic component identity and its characteristics.

Keywords: *identity, psycholinguistic aspect of identity, crisis of identity, social roles, individual characteristics.*

О.А. Краевая

Психолингвистический аспект идентичности подростков на этапе преодоления кризиса

Аннотация. Автором в указанной статье раскрываются психолингвистические особенности матрицы идентичности подростков 13-14 лет наряду с показателями соотношения социальных ролей и индивидуальных характеристик на кризисном этапе. Выделяются важные показатели кризиса идентичности. Отмечаются основные статистически значимые различия психолингвистической составляющей и характеристик идентичности.

Ключевые слова: *идентичность, психолингвистический аспект идентичности, кризис идентичности, социальные роли, индивидуальные характеристики.*

Краева Оксана Анатоліївна, кандидат психол. наук

KraievaOksana, Candidateofpsychol. sciences

Краевая Оксана Анатольевна, кандидат психол. наук

krae_koa@ukr.net